

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY V BRNĚ

PŘEHLED VÝZKUMŮ

54-1

BRNO 2013

PŘEHLED VÝZKUMŮ

Recenzovaný časopis
Peer-reviewed journal

Ročník 54
Volume 54

Číslo 1
Issue 1

Předseda redakční rady Head of editorial board	Pavel Kouřil
Redakční rada	Herwig Friesinger, Václav Furmánek, Janusz K. Kozłowski, Alexander Ruttkay, Jiří A. Svoboda, Jaroslav Tejral, Ladislav Veliačik
Odpovědný redaktor Editor in chief	Petr Škrdla
Výkonná redakce Assistant Editors	Jiří Juchelka, Soňa Klanicová, Šárka Krupičková, Olga Lečbychová, Ladislav Nejman, Rudolf Procházka, Stanislav Stuchlík, Lubomír Šebela
Technická redakce, sazba Executive Editors, Typography	Alice Del Maschio
Software Software	Adobe InDesign CS5
Fotografie na obálce Cover Photography	Putna kultury s MMK nalezená v Popůvkách u Brna (okr. Brno-venkov) Moravian Painted Ware culture vessel found at Popůvky u Brna (Dist. of Brno-venkov)
Adresa redakce Address	Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i. Královopolská 147 612 00 Brno IČ: 68081758 E-mail: pv@arub.cz Internet: http://www.arub.cz/prehled-vyzkumu.html
Tisk Print	Azu design s.r.o. Bayerova 805/40 602 00 Brno

ISSN 1211-7250

MK ČR E 18648

Vychází dvakrát ročně

Vydáno v Brně roku 2013

Náklad 400 ks

Časopis je na seznamu neimpaktovaných recenzovaných periodik vydávaných v ČR.

Copyright ©2013 Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i. and the authors.

SÍDLIŠTNÍ OBJEKT KULTURY S LINEÁRNÍ KERAMIKOU A HORNOSLEZSKÉ LENGYELSKÉ SKUPINY V POSTŘELMOVĚ „U FRANTIŠKA“ (OKR. ŠUMPERK)

THE SETTLEMENT FEATURE OF THE LINEAR POTTERY CULTURE AND THE UPPERSILESIAIAN LENGYEL GROUP AT POSTŘELMOV „U FRANTIŠKA“ (DISTRICT ŠUMPERK)

PETR KAŠPÁREK

Abstract

In 2003 a part of the Neolithic settlement was discovered at Postřelmov „U Františka“ (district Šumperk). The site „U Františka“ is located among Postřelmov, Rovensko and Zábřeh above left bank of the Rakovec stream. The altitude is 248–288 m a. s. l. There were excavated about 625 pits including Neolithic longhouses. Feature number 206 was situated in the east part of the site. This feature was a large building pit. The material (ceramic fragments and stone industry) from this feature belonged the Linear Pottery Culture (LPC) and the Uppersilesian Lengyel Group (ULG). The ceramic fragments of the LPC can be ranked into the phase IIb and/or III of the LPC chronology (Čížmář 1998, 117–120, 124, 129, 134) and the lengyel ceramic into the phase ULG I of the ULG chronology (Janák 1991, 99–102; Janák 1994, 111).

Keywords

Postřelmov „U Františka“, Linear Pottery Culture, Uppersilesian Lengyel Group, settlement

I. Úvodem

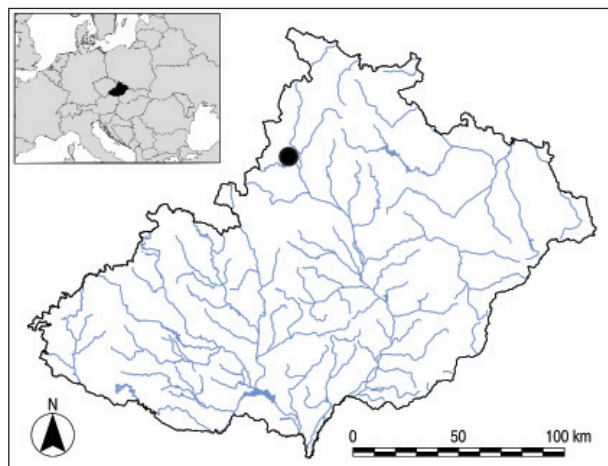
Od února do října roku 2003 probíhal na katastru obce Postřelmov (okr. Šumperk), v trati „U Františka“ záchraný archeologický výzkum, který vyvolala výstavba silničního obchvatu Postřelmova. Výzkum vedli pracovníci Vlastivědného muzea v Šumperku. Na ploše o rozloze 50x100–150 m se podařilo odkrýt část pravěkého sídliště datovaného do období kultury s lineární keramikou a lengyelské kultury. Bylo prozkoumáno na 625 objektů, včetně pozůstatků dlouhých neolitických domů nadzemní kúlové konstrukce. Na zpracování a vyhodnocení získaného materiálu se podíleli studenti Archeologického semináře Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě a Ústavu pro pravěk a ranou dobu dějinnou Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Prvním z výstupů se stalo vyhodnocení nálezů z objektu č. 206, jenž byl charakterizován jako rozsáhlé soujámy, nacházející se ve východní části zkoumané plochy (Kašpárek 2005).

II. Poloha lokality a charakter objektu č. 206

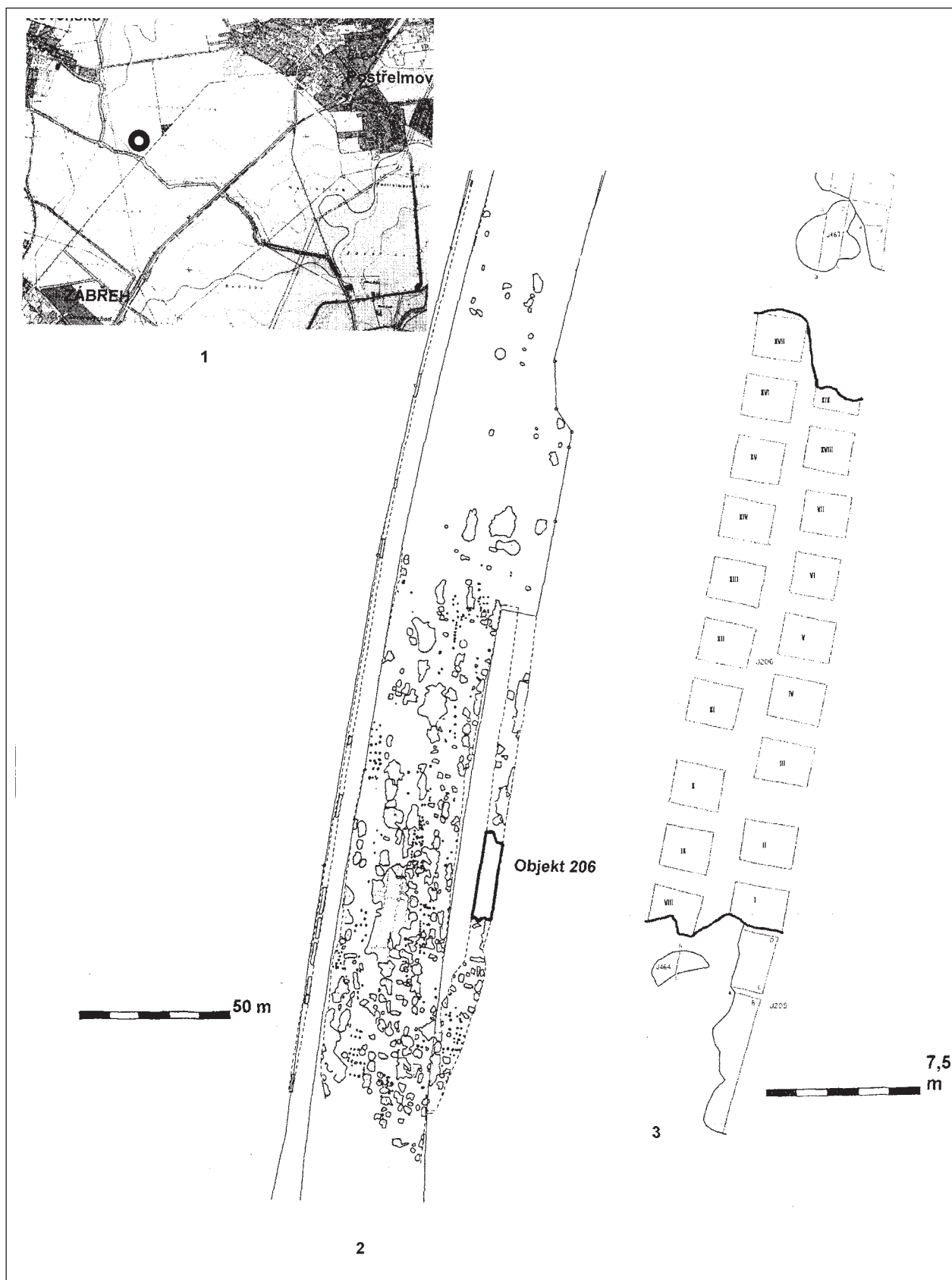
Lokalita Postřelmov „U Františka“ se nachází v severním výběžku Mohelnické brázd, přibližně 8 km jihozápadně od Šumperka, mezi obcemi Postřelmov, Rovensko a Zábřeh. Sídliště se rozkládá na levém břehu potoka Rakovce, pravobřežního přítoku řeky Moravy, na parcele č. 1777/43–60, v nadmořské výšce 248–288 m. Existenci neolitického sídliště v tomto místě předpokládal již J. Nekvasil na základě povrchových sběrů (Nekvasil 1963, 11–12, 34). Sídliště kultury s lineární keramikou v místech,

kde stávala kaplička sv. Františka, podle které trať dostala název, potvrdili povrchovými průzkumy z podzimu roku 1991 a jara roku 1992 místní historičtí nadšenci Müller, Budík, Kvapil, Minář a David se studenty gymnázia v Šumperku (Janák – Müller 1996, 46).

Objekt č. 206, prozkoumaný v roce 2003, je situovaný ve východním pásu zkoumané plochy. Tvoří ho uskupení vzájemně se porušujících oblých jam různých hloubek. Bohužel nebylo možné ho odkrýt celý. Výkop v šířce 6,6–6,8 m jej prořal přibližně v S-J směru, takže zachytil jeho severní a jižní okraj. Objekt měl nepravidelnou strukturu, typickou pro hliníky, o zjištěné délce 30,5 m a s maximální dosažitelnou hloubkou 1,95 m.

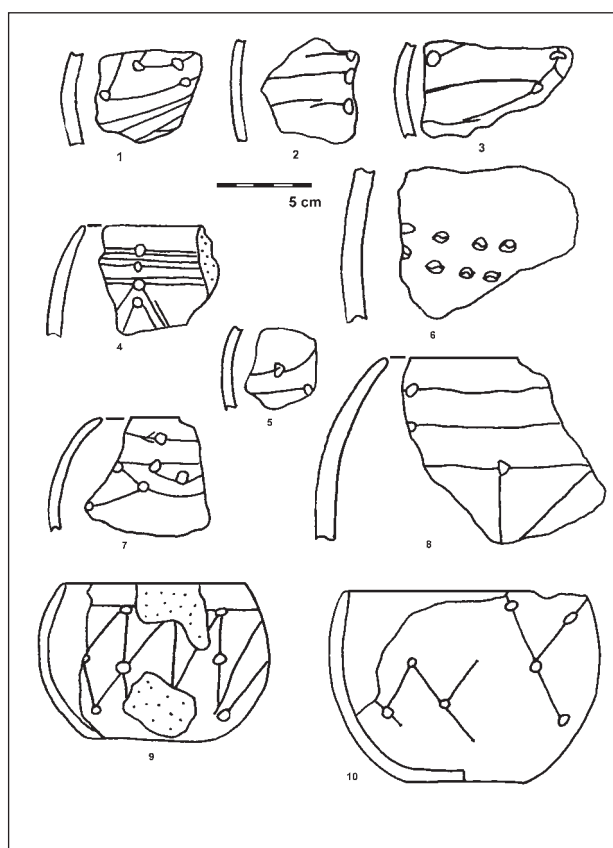

Poloha studovaného mikroregionu na mapě Moravy.
Location of the study area on a map of Moravia.

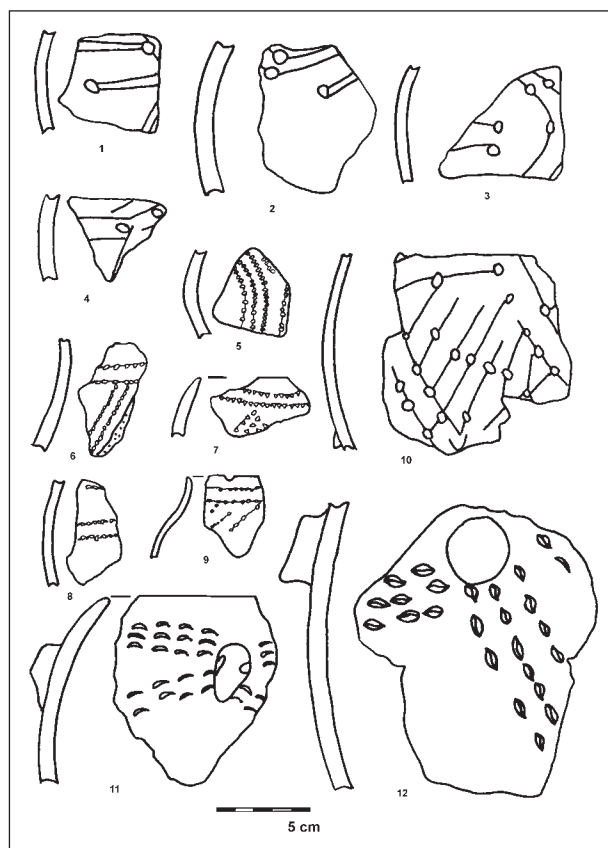
Obr. 1. Postřelmov „U Františka“. Poloha (1) a plán (2) neolitického sídliště s objektem 206 (3).

Fig. 1. Postřelmov „U Františka“. Position (1) and plan (2) of the Neolithic settlement and the feature 206 (3).

Obr. 2. Postřelmov „U Františka“. Obj. 206. Keramika kultury s lineární keramikou (výběr).

Fig. 2. Postřelmov „U Františka“. Feature 206. A selection of LPC ceramics.

Obr. 3. Postřelmov „U Františka“. Obj. 206. Keramika kultury s lineární keramikou (výběr).

Fig. 3. Postřelmov „U Františka“, Feature 206. A selection of LPC ceramics.

III. Rozbor materiálu

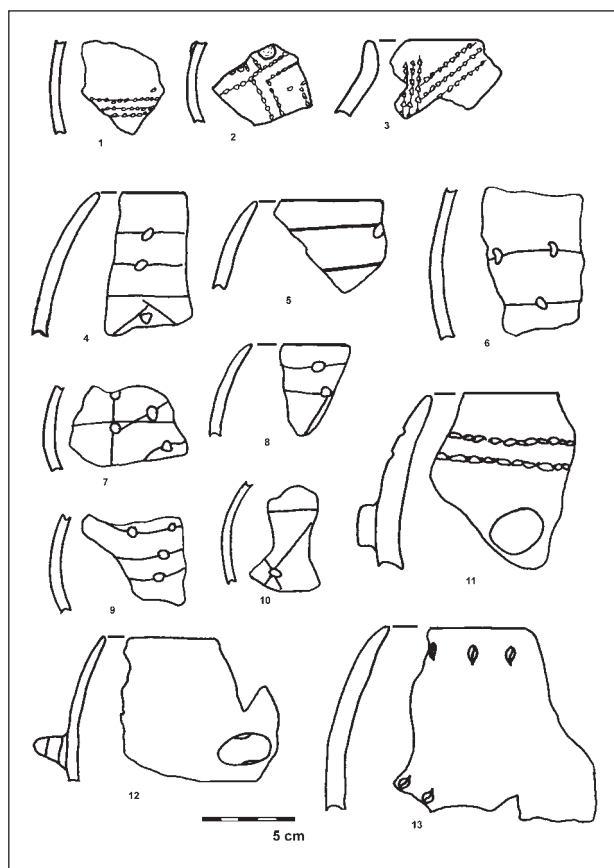
Soujámí bylo bohaté na archeologický materiál, jenž umožnil rozlišit minimálně dvě fáze osídlení, lineární a lengyelské, pravděpodobně s děletrvajícím hiátem. Spolu s početně zastoupenou keramikou a mazanicí byla z objektu vyzvednuta také kamenná industrie.

III. 1. Keramika kultury s lineární keramikou

Z celkového počtu 1020 keramických zlomků bylo 837 přiřazeno kultuře s lineární keramikou. Mírně převážoval počet fragmentů jemné keramiky nad hrubou v poměru 1,1:1. Při výrobě hrubé keramiky byl hojně jako příměs užíván grafit, jehož zdroj je třeba hledat v grafitových ložiscích Hrubého Jeseníku (Gregerová 2004, 4). Několik odborně posouzených zlomků ukazuje přímo na ložiska v okolí Branné (Gregerová 2004, 5, 12, 22, 23). Jak na jemné, tak na hrubé keramice dominovala šedá barva v různých odstínech od tmavě šedé po světle šedou, následovaly oranžové až červené tóny a tmavě hnědá. Identifikovat tvar se podařilo u 124 zlomků. Nejpočetnější byly polokulovité nádoby s mírně dovnitř zataženým okrajem, v minimální míře se vyskytly bombovité, mísovité a lahvovité tvary. Nezdobené fragmenty počtem

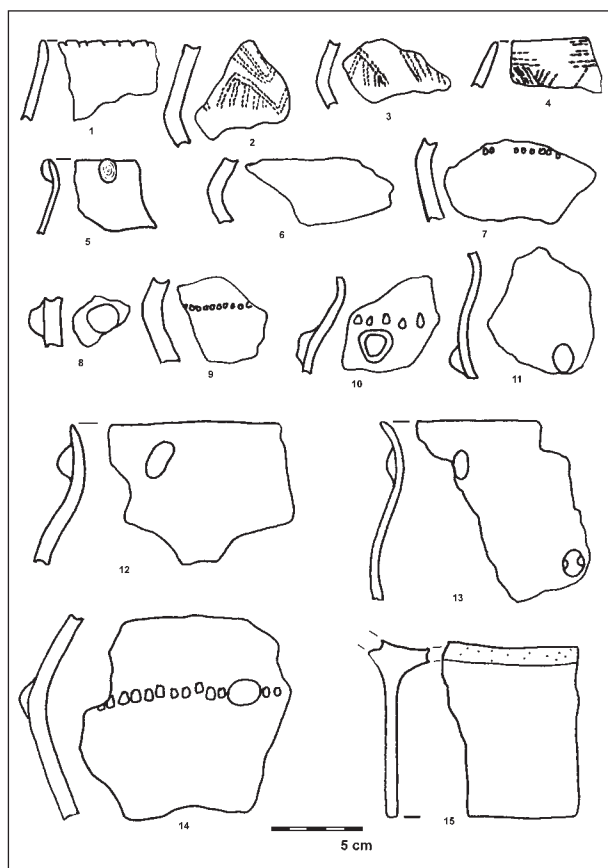
výrazně převyšovaly zlomky s výzdobou lineární, plastickou a technickou.

Pro jemnou keramiku je charakteristická výzdoba lineární, a to hlavně ornament s notami. Okrajový pás výzdoby byl reprezentovaný jednou (obr. 2:9), dvěma (obr. 4:8) a třemi (obr. 2:8; 4:4) obvodovými liniemi s notami, ale objevila se i několikanásobná dvojlinka (obr. 2:4). Vzhledem k zlomkovitosti keramického materiálu nebylo možné, až na výjimky, postihnout hlavní výzdobný motiv. Pouze dvě nádoby se podařilo téměř zrekonstruovat. Na obou je zřejmá snaha o geometrizaci ornamentu (obr. 2:9, 10), který však vykazuje prvky degenerace. Ostatně odklon od geometrizované výzdoby je viditelný na mnoha fragmentech. Jejich ornamentaci můžeme označit jako „rozpadlou“ (obr. 2:1, 7; 3:10). Ryté linie jsou tenké, někdy nedbale provedené (obr. 2:3), nemusí se stýkat (obr. 2:2), jdou různými směry, nejsou dotaženy k notám, notou procházejí (obr. 2:5) nebo ústí za ní. Objevilo se i sdružování dvou linií k jedné notě (obr. 3:1, 2, 4). Pro realizaci ryté výzdoby bylo užito jednohrotého nástroje. Použití vícehrotého nástroje prokázáno nebylo. Noty poněkud získaly oválný tvar, následovaný oble trojúhelným, kruhovým, vzácně užším protáhlým, ledvinovitým a čökkovitým. Byly umístěny nejčastěji na linii, někdy

Obr. 4. Postřelmov „U Františka“. Obj. 206. Keramika kultury s lineární keramikou (výběr).

Fig. 4. Postřelmov „U Františka“. Feature 206. A selection of LPC ceramics.

Obr. 5. Postřelmov „U Františka“. Obj. 206. Keramika hornoslezské lengyelské skupiny (výběr).

Fig. 5. Postřelmov „U Františka“. Feature 206. A selection of upper-silesian Lengyel ceramics.

na úhlech či průsečících linií, počátcích linií, v několika případech i mimo linie.

Na hrubém zboží převládá technický ornament především v podobě nehtových vrypů, umístěných pod okrajem, ale i na těle nádoby, kde mohly vytvářet klikatkovité řady mezi výčnělky (obr. 3:11, 12). Hojně byly nehtové vrypy čokovitěho tvaru s delší osou ve směru probíhajícího ornamentu. Plastickou výzdobu zastupovaly horizontální či vertikální ucha a výčnělky různých tvarů (především zátkovité, polokulovité a oválné, v minimální míře kuželovité, jazykovité a trojúhelníkovité).

Šestnácti zlomky byla zastoupena keramika se šáreckou ornamentací (obr. 3:5–9; 4:1–3). Šárecká výzdoba byla provedena vpichy různých tvarů, někdy umístěnými na předřísované linii. Jednalo se zejména o různě lomené motivy (např. meandr, krokvicový motiv), v několika případech napojené na výzdobu pod okrajem. Se šáreckou keramikou nejspíše souvisí výskyt okrajů nádob s nabíhajícím hrdlem, neboť z pěti kusů čtyři nesly právě šáreckou výzdobu. Vpichy zdobená keramika se až na oblast přibližně uprostřed objektu nacházela v hloubkách maximálně do 40 cm.

Keramika kultury s lineární keramikou z objektu č. 206 má výrazně mladý charakter. Je dán zejména početnými zlomky, na nichž se projevuje tzv. rozpadlý či „de-

generovaný“ sloh, vyskytující se od fáze IIb moravské kultury s lineární keramikou (Čížmář 1998, 117), s notovou značkou různých, v minimální míře kruhových tvarů. Pro degenerovaný styl výzdoby, jak jej charakterizoval Z. Čížmář (Čížmář 1998, 118), by mělo obecně platit, že v jeho rámci dochází k odchýlení od původně geometrizovaných motivů, ryté linie se nestýkají, jdou do různých směrů, nedosahují až k notě nebo notu porušují a končí za ní (Čížmář 1998, např. obr. 6:1, 13, 22, 24, 26; 9:6, 15). Noty mají různý tvar např. oválný, čokovitý, půlkruhovitý, trojúhelníkovitý apod. (Čížmář 1998, např. obr. 6:2, 6, 25; 9:7) a mohou být umístěny i mimo linie. Typická je také nepřítomnost noty na styku linií hlavního výzdobného motivu s liniemi pod okrajem (Čížmář 1998, obr. 9:13). Mohou se objevit doplňující prvky jako drobné vpichy na výduti nádoby respektující ryté linie (Čížmář 1998, obr. 6:18) nebo krátké úseky rýh mezi okrajem nádoby a okrajovým pásem výzdoby (Čížmář 1998, obr. 11:13). Degenerovaný styl výzdoby nemusí v rámci výzdobných motivů převažovat, měl by však být ve fázi IIb zastoupen alespoň z 20–40 % (Čížmář 1998, 117). Tato charakteristika odpovídá notové lineární výzdobě postřelmovské keramiky. Mladou povahu materiálu kultury s lineární keramikou z Postřelmova zdůrazňují také časté užití tuhy pro přípravu keramické hmoty a dominant-

ni postavení polokulovitých nádob s dovnitř zataženým okrajem, které uvádí R. Tichý jako charakteristické pro II., mladší stupeň kultury s lineární keramikou (Tichý 1962, 293).

Jak bylo uvedeno, vedle rytého ornamentu s notami se v Postřelmově objevila vypichovaná šárecká výzdoba s řadami vpichů různých tvarů na předkreslené ryté linii nebo bez ní. To zcela odpovídá charakteristice vlastního šáreckého výzdobného stylu, jak ji uvádí Z. Čižmář v práci z roku 1998 (Čižmář 1998, 129). Šárecký výzdobný styl vystupuje na moravských lokalitách tzv. šáreckého typu (stupeň LnK III dle Tichý 1962, 293) spolu s degenerovaným výzdobným stylem a železovskými prvky, přičemž podíl šárecké výzdoby v rámci zdobené i nezdobené jemné keramiky nepřesahuje 30% (Čižmář 1998, 129). Z těchto tří složek byla v postřelmovském objektu č. 206 přítomna keramika se šáreckým a degenerovaným výzdobným stylem. Nebyla zde zjištěna přítomnost prvků zcela typických pro železovskou skupinu (jako podélně protažený zásek nebo užití vícehrotého nástroje - Čižmář 1998, 122). Nepřítomnost železovských elementů může být dáno bližším vztahem Postřelmova na české prostředí. Podíl šárecké výzdoby v rámci všech zlomků jemné keramiky, zdobených i nezdobených, které byly z objektu vyzvednuty, činí 3,6 %.

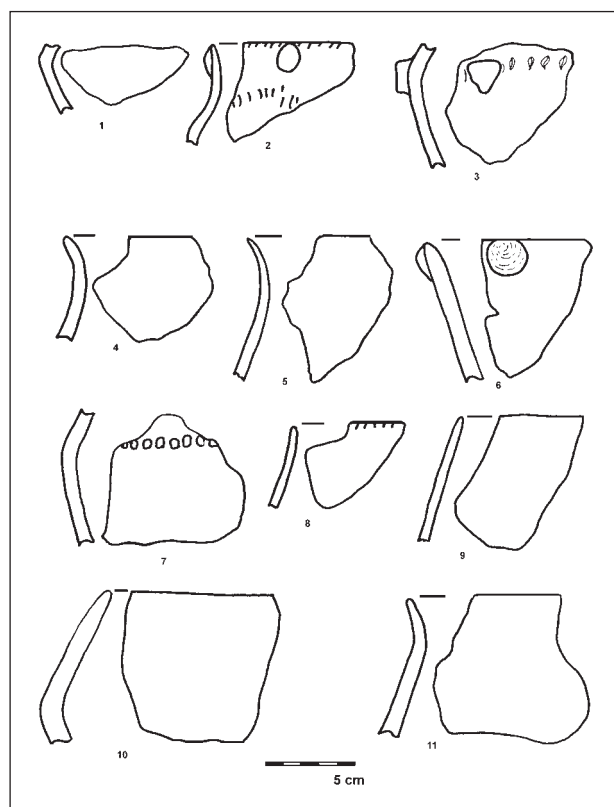
Je otázkou, zda je možné brát keramický soubor z Postřelmova náležející kultuře s lineární keramikou jako jednotný celek představující jedinou fázi osídlení nebo zda reprezentuje vícefázové osídlení různých časových úseků vývoje kultury s lineární keramikou. Zejména skutečnost, že se šárecká keramika vyskytovala v malých hloubkách, s výjimkou střední části, kde nelze vyloučit pozdější lengyelský zásah a kam se mohla keramika se šáreckou výzdobou dostat sekundárně v době, kdy byl hliník již alespoň z části zanesen, hovoří pro druhou možnost. Stejně tak nelze při popsání nálezcových okolnostech objektu 206 i celého sídliště a za současného stavu poznání adekvátně rozhodnout, zda soubor přiřadit k šáreckému typu ve významu chronologického stupně specifikovaného S. Venclem jako „nálezcové společenství volutové keramiky, v němž vystupuje výzdoba řadami samostatně kladených vpichů, tvořícími spirálu nebo krokev; ornament může být nepředkreslen nebo zčásti i úplně předkreslen rytými čarami“ (Vencel 1961, 96), či považovat za příslušný fázi IIb LnK, ve které se projeví pouze šárecké elementy, nebo zda soubor představuje dvě etapy osídlení kulturou s lineární keramikou, kdy by starší etapa spadala do fáze LnK IIb (dle Čižmář 1998, 117–120) a mladší na úroveň III. stupně kultury s lineární keramikou (dle Čižmář 1998, 124, 129, 134). Také J. Hlas, který zpracoval materiál z několika dalších objektů situovaných jižně od objektu č. 206, včetně objektů náležejících k půdorysu jednoho z domů (dům č. 1) a jeho zázemí, dospěl ke stejnému závěru. Ve své magisterské diplomové práci uvažuje o třech možnostech osídlení: dvouetapovém se starší etapou spadající do fáze IIb LnK a mladší do stupně LnK III; jednoetapovém, které by patřilo fázi LnK IIb, ovlivněné šáreckým typem; třetí možností je pro něj jednoetapové osídlení na úrovni III. stupně LnK (Hlas 2005, 83).

III. 2. Lengyelská keramika

Lengyelská keramika se koncentrovala především ve střední části objektu. Při subtilním rozboru nálezcových okolností nelze vyloučit, že zde byl lengyelský zásah při výzkumu nerozpoznán. Lengyelské keramice patřilo pravděpodobně 183 střepů, které byly vyrobeny z písčitého materiálu makroskopicky odlišného od materiálů, z nichž byla zhotovena keramika kultury s lineární keramikou. Barvu měly v odstínech hnědé, někdy až šedohnědou, méně v oranžových a červených tónech. K povrchové úpravě střepů, vzhledem k častému poškození, není možné říci nic bližšího. Do rámce tenkostěnné keramiky bylo zařazeno 19 fragmentů, z toho 7 mělo vypovídací hodnotu. Okraje bylo možné ve třech případech popsat jako jednoduché oblé a jeden okraj jako hrotitý. Z tvarů se podařilo rozpoznat pohárky s oblým tělem a mírně i více prohnutým a rozevřeným hrdlem (obr. 5:5, 10, 11, 13). Na čtyřech fragmentech se dochovala plastická výzdoba, tvořená výčnělkem svisle protáhlým (obr. 5:5, 13), polokulovitým (obr. 5:11), v podobě „soví hlavičky“ (obr. 5:13) a nepravidelným (obr. 5:10). Objevila se i vhloubená výzdoba v podobě přesekávání (obr. 6:8) až zvlnění okraje (obr. 5:1) a trojúhelných vpichů (obr. 5:10).

Ze 161 zlomků keramických nádob, zařazených do běžné sídlištní keramiky, bylo možné blíže určit 27. Celkem zde bylo 11 okrajů, z toho 10 oblých a 1 hrotitý. Nádoby měly hrdla prohnutá (obr. 6:2, 4, 5, 11) nebo válcovitá (obr. 5:12). Převažovala dvoukónická těla nádob (obr. 5:6, 7, 9, 14; 6:1, 3, 7) nad oblými (obr. 5:12; 6:2). Dna byla plochá většinou v síle stěny nebo zesílená nejčastěji přecházející ostrou či oblou hranou v kónicky se rozšiřující spodek, v jednom případě v kolmo vzhůru stoupající. Ve dvou případech se našly okraje nejspíše dvoukónických hrncovitých nádob bez hrdla a s jednoduchým okrajem (obr. 6:9, 10). Z mísy na vysoké válcovité nožce se zde dochovaly tři fragmenty duté neprofilované nožky zakončené rovným okrajem (obr. 5:15). Nejvíce byly nádoby zdobené plasticky. Výčnělky [polokulovitý (obr. 5:8, 11; 6:2), svisle protáhlý (obr. 5:12), horizontálně protáhlý (obr. 5:14), v podobě trojúhelníku postaveného vrcholem dolů (obr. 6:3), mírně kuželovitý (obr. 6:6) nebo drobný kulovitý vrchlík] byly, stejně jako na tenkostěnné keramice, umístěny při okraji, na hrdle, pod hrdlem a na výduti. Méně se vyskytla výzdoba vhloubená. Vpichy okrouhlého (obr. 5:7) a oválného (obr. 5:9) až obdélného (obr. 5:14; 6:7) tvaru, šikmé záseky (obr. 6:2) i špičaté oválné jamky tzv. motiv slzičky (obr. 6:3) byly situovány zejména na lomu výdute, případně u záseků na podhrdlí. V jednom případě se vyskytlo přesekávání okraje (obr. 6:2).

Spolu s lengyelskou keramikou se objevily také tři zlomky zdobené vypichovaným ornamentem. Ve dvou případech šlo o motiv šrafovaných trojúhelníků provedený dvojpichovou linií a umístěný na zlomcích dvoukónické profilace (obr. 5:2, 3). Nelze vyloučit, že mohlo jít o pohárky tzv. slezského typu, ale tvar nádoby nebyl jednoznačně identifikovatelný. V jednom případě se jednalo o zlomek jednoduchého okraje s trojnásobnou obvodovou dvojpichovou linií pod okrajem, na níž byl základ-

Obr. 6. Postřelmov „U Františka“. Obj. 206. Keramika hornoslezské lengyelské skupiny (výběr).

Fig. 6. Postřelmov „U Františka“. Feature 206. A selection of upper-silesian Lengyel ceramics.

nou zavěšen šrafovaný trojúhelník, opět provedený několikanásobnou dvojpřechovou linií (obr. 5:4). Malovaná ani předrýsovaná výzdoba zjištěna nebyla.

Je zřejmé, že se jedná o typologicky jednotný inventář. Mezi okraji dominují okraje zaoblené (13 ks) nad – v minimální míře se vyskytujícími – okraji hrotitými (2 ks). Zaoblené okraje se vyskytují v celém průběhu vývoje kultury s moravskou malovanou keramikou, i když jejich nejpočetnější výskyt je pro Moravu zaznamenán v I. stupni kultury s moravskou malovanou keramikou (Kazdová 1983, 114). Převažující zastoupení zaoblených okrajů je typické také pro materiál lengyelského osídlení ve Slezsku, které jako celek spadá až do mladšího lengyelského stupně (Janák 2004, 111). V plastické výzdobě získaly vedoucí postavení výčnělky polokulovité (na 4 zlomcích), následované výčnělky svisle protáhlými (na 3 zlomcích) a trojúhelníkovitými (na 2 zlomcích). Výčnělky horizontálně protáhlý, mírně kuželovitý, v podobě „soví hlavičky“, nepravidelný a drobný kulovitý vrchlík jsou přítomny jen jednotlivě. Převažující přítomnost polokulovitých výčnělků je charakteristická pro mladší stupeň kultury s moravskou malovanou keramikou, i když je jejich výskyt obvyklý již ve fázi Ib (Čižmářová, Rakovský 1988, 501). Pro II. stupeň hovoří také výčnělek v podobě „soví hlavičky“ (Košťuřík 1983, 136). Naopak svisle protáhlé výčnělky byly hojnější ve starším stupni (Čižmářová, Rakovský 1988, 501).

Prvky staršího a mladšího lengyelského stupně jsou typické pro přechodný horizont MMK Ib/IIa, který vytvořil V. Janák na základě rozboru materiálu z moravských a slezských lokalit a kritického zhodnocení již dříve vyčleněných I. Rakovského fáze Ic (Rakovský 1986; Čižmářová, Rakovský, 1988) a P. Košťuříka subfáze IIa₁ (Košťuřík 1980, 71; Košťuřík 1981, 112–115, 118; Košťuřík, Unger 1985). V. Janák jej do literatury zavedl v článku o sídlišti ve Vyškově-dědické cihelně z roku 1994 (Janák 1994, 112–119). Také členění okrajů, výdutí a rozhraní hrdla a těla vhloubenými aplikacemi, jakož i poměrně početně zastoupená ostrá profilace těl nádob jsou příznačné pro přechod k mladšímu lengyelskému stupni, případně pro jeho počátek (Janák 1994, 112; Janák 2001, 341; Košťuřík 1980, 71). Obliba zdůraznění tektonických rozhraní vzrůstá směrem k severu a zejména v Malopolsku získává na intenzitě (Janák 2001, 341). Jde tedy o aspekt nejen chronologický, ale i geografický. Zmíněná směsice prvků staršího a mladšího lengyelu s výrazným podílem členění tektonických mezí a ostré profilace nádob dobře odpovídají lengyelské komponentě prvního stupně hornoslezské lengyelské skupiny – HLS I (Janák 1994, 111). V souladu s tím je přítomnost tří střepů zdobených vypichovanou výzdobou, odpovídající ornamentice jak nejstaršího osídlení slezského lengyelu, tak např. malopolské skupiny malické aj. Pro lokality s obdobnou skladbou keramiky v Horním a Dolním Slezsku, Malopolsku, ale také pro úrodné sídelní enklávy Středoevropské nížiny a snad i některé lokality jihozápadně od Odry zavedl V. Janák termín komplex skupin se smíšenou keramickou náplní (Janák 1991, 98–99). Pod tímto pojmem je zahrnuta nejen hornoslezská lengyelská skupina, skupiny samborzecká a malická, ale i soudobé lokality níže v Povislí a Poodří a také lokality objevující se na Slovensku, Podkarpatské Rusi, výjimečně i na Moravě (Těšov-Bažantnice: Pavelčík 1971, 23, 26). Dále od oblasti odersko-viselské se mohou objevit jen elementy či importy (Janák 2005a, 116) např. Vyškov-dědická cihelna (Janák 1994, 109–111, obr. 3:7, 10, 11), Chrudim (Zápotočká 2004, 9–11, 45; obr. 9:1; 14:1), Aszód (Kalicz 1976, 35–36, tab. 8:2).

V nevelkém souboru se samozřejmě nevyskytl dostatek vhodných datovacích prvků. To do jisté míry vypovídací schopnost souboru omezuje. Nepřítomnost toho či onoho elementu tak nemá velkou relevanci a je otázkou, co může znamenat např. chybějící předrýsovaná a malovaná výzdoba. Podle toho, co je k dispozici, však postřelmovský keramický soubor svou skladbou odpovídá nejstarší keramice slezského lengyelu. Vzhledem k tomu, že někteří autoři včleňují materiál nejstarší fáze HLS do rámce tzv. malické kultury (Kozłowski 1996, 153), je třeba zdůraznit, že např. při srovnání s keramikou z objektu č. 6 z Těšova-Bažantnice I v Uherském Brodu (Pavelčík 1971, 23, 26; obr. 2), která má bohaté členění zejména okrajových partií a kterou je možné na základě celkového vzhledu zařadit do malické skupiny, má soubor z Postřelmova jinou výzdobu. Jediným prvkem, který je srovnatelný s materiálem malické skupiny, je přesekávání tektonických mezí, ale ten je ve větší či menší míře rozšířen

v tomto období po celém lengyelském teritoriu středního Podunají, Poodří a Povislí. Na vzájemné rozdíly, které mezi oběma skupinami, hornoslezskou lengyelskou a malickou existují, upozornil V. Janák zejména v článku o hrobech hornoslezské lengyelské skupiny z Velkých Hoštic (Janák 2001, 336-337).

Chronologicky můžeme tedy materiál lengyelského osídlení v Postřelmově zařadit někam na přechod mezi starším a mladším lengyelským stupněm, kam datuje nejstarší hornoslezský lengyel také V. Janák (Janák 1994, 112; Janák 2001, 340). Fragmenty keramiky lengyelského rázu i keramiky s vypichovanou výzdobou se koncentrovaly převážně ve střední části objektu č. 206, kde zaplnily i jeho nejspodnější partie. Právě zde dosahoval objekt největších hloubek. Soustředění této keramiky ve středovém prostoru svědčí pro zásah do staršího, patrně alespoň z části zaneseného hliníku kultury s lineární keramikou. Lidem s lengyelskou kulturou zde byla patrně vyhloubena jáma, o jejímž rozsahu nelze při stavu náleзовých okolností ani spekulovat.

III. 3. Kamenná industrie

Mimo keramiku byla z objektu vyzvednuta také kamenná industrie. Dvaceti kusy byla zastoupena štípaná kamenná industrie. Surovinu na její výrobu se podařilo bezpečně určit jen u desíti z nich. Stejnou měrou šlo o silicit glacienních sedimentů, s předpokládaným výskytem v severním předpolí Hrubého Jeseníku a Rychlebských hor (Melzer, Schulz a kol. 1993, 15–16), a o silicit krakovsko-čenstochovské jury. V šesti exemplářích byla v objektu přítomna i broušená kamenná industrie. Šlo o sekerky většinou s klenutým hřbetem, obdélného až trapézovitého tvaru a asymetricky zbroušeným ostřím nebo jejich části. Pro zhotovení broušené kamenné industrie byla užita skupina zelených břidlic/jemnozrnných amfibolitů, jejíž využívání je typické pro kulturu s lineární keramikou (Přichystal 2001, 44–46). Hrubotvarou kamennou industrii zastupují hlavně drtidla či zrnotěrky z křemenných slepenců, které snad pocházejí z okolí Mohelnice a Loštic (Melzer, Schulz a kol. 1993, 15), a brousky z kulmské droby a křemenných pískovců, některé pravděpodobně z české strany Moravské Sázavy.¹

Kamenné artefakty z objektu 206 v Postřelmově odpovídají industrii přítomné na soudobých neolitických sídlištích. Zvláště tvary broušené kamenné industrie jsou běžné na lokalitách kultury s lineární keramikou. Byl zde však nalezen také polotovar sekerky z kulmské droby a odštěpy ze stejné suroviny. Podle náleзовých okolností a snad i tvarem mohl tento polotovar souviset s uvažovaným lengyelským zásahem. Těžiště užití kulmského materiálu na výrobu broušené kamenné industrie totiž spadá do eneolitu. Nicméně je nutno podotknout, že nelze vyloučit ani příslušnost ke kultuře s lineární keramikou, neboť ojedinělé použití místní kulmské horniny na výrobu broušené kamenné industrie je doloženo i ze sídliště kultury s lineární keramikou v Příkladovicích-Kocourovci (Přichystal 2001, 45–46).

Poněkud více je třeba se pozastavit u štípané kamenné industrie, respektive u jedné ze surovin, ze kterých byla

vyrobená. I když je soubor štípané kamenné industrie málo početný, nelze si nevděkovat výrazného zastoupení krakovsko-čenstochovského silicitu. Přítomnost silicitu krakovsko-čenstochovské jury v objektu č. 206 svědčí o aktivním či zprostředkovaném kontaktu postřelmovského sídliště s oblastí primárního výskytu této suroviny. Nabízí se zejména trasa z Krakovska přes Slezskou nížinu do povodí Kladské Nisy, následně údolím Vidnavy do Ramzovského sedla a dotud údolím Branné do horního Pomoraví (Janák 2005b, 19). Jeho vysoké zastoupení je typické na Moravě jak pro osídlení kulturou s lineární keramikou, tak i pro přechodný horizont MMK I/II (Janák 2005a, 153–154), tedy pro oba postřelmovské sídelní horizonty. Bohužel podle náleзовých okolností nelze jednotlivé kusy přiřadit buď lineárnímu, nebo lengyelskému osídlení. Je však nutno podotknout, že se štípaná industrie koncentrovala zejména ve střední části objektu a její výskyt zde by mohl souviset spíše s aktivitami lengyelského osídlení než s osídlením kultury s lineární keramikou, nicméně jednoznačně rozhodnout možné není.

IV. Závěr

Záchraný archeologický výzkum uskutečněný v roce 2003 obnažil v poloze „U Františka“, k. ú. Postřelmov část neolitického sídliště. Na východním okraji zkoumané plochy bylo zachyceno rozsáhlé soujámi – hliník. Nálezy získané ze soujámí byly rozděleny do dvou skupin. První, starší skupina náleзу svým charakterem zapadá do fáze LnK IIB, respektive stupně LnK III. Přítomnost keramiky se šáreckou výzdobou soustředěné zejména v horních partiích objektu nabízí několik variant hodnocení. Jednou možností je rozdělit osídlení kultury s lineární keramikou do dvou fází: fáze s velmi mladou keramikou LnK IIB a fáze spadající do stupně LnK III. Druhou možností je postavit celé starší osídlení na úroveň stupně LnK III. Nelze však rozhodnout, zda by ve druhém případě šlo o přežívání keramiky z fáze LnK IIB, ve které se objevili jen šárecké elementy, nebo zda jde přímo o šáreckou keramiku.

Druhou skupinou náleзу jsou artefakty hlásící se do přechodného horizontu mezi starším a mladším lengyelským stupněm. Svoji skladbou odpovídají tzv. komplexu skupin se smíšenou keramickou náplní, zvláště keramice nejstarší fáze hornoslezského lengyelu. Je těžko říct, zda je jejich přítomnost výsledkem pronikání smíšeného komplexu k jihu do Pomoraví nebo pronikání lengyelských elementů k severu za středoevropské hory při genezi komplexu (Janák 2005a, 116). Postřelmovské sídliště se nachází na trase komunikace, která již od doby kultury s lineární keramikou měla spojovat horní Pomoraví se Slezskou nížinou (Janák 2005b, 19). Opačným terminálem na druhé straně hor by měla být sídelní enkláva u Otmuchova (Janák 2005b, 19), kde bylo nejlépe prozkoumáno polykulturní sídliště v Siedlci s nálezy kultury s lineární keramikou, kultury s vypichanou keramikou, lengyelské kultury, kultury nálevkovitých pohárů a kultury lužických popelnicových polí (Furmanek 2000, 31–33).

Z dosud zjištěných poznatků se tedy dá předpokládat minimálně dvoufázové osídlení lokality s hiátem mezi oběma fázemi. Vyhodnocení nálezů z osady v Postřelmově „U Františka“ může přinést nový pohled na charakter osídlení severní části Moravy a vztah osídlení k surovinové základně jeho blízkého i vzdáleného okolí, jakož i k dálkovým kontaktům. Postřelmovské sídliště kultury s lineární keramikou vytváří spolu s předpokládanými sídlišti kultury s lineární keramikou u sousedního Postřelmůvku a Zábřehu nejseverněji položený zatím známý mikroregion osídlení na Moravě (Janák, Müller 1996, 46). Lengyelská keramika je zase dokladem minimálně kontaktů na slezský lengyel. Nelze totiž rozhodnout, zda jde přímo o lokalitu, která patří komplexu smíšených skupin jako u Těšova-Bažantnice (Janák 2005a, 116), nebo jde o elementy tohoto komplexu jako v dědické cihelně u Vyškova (Janák 1994, 109, 110–111).

Summary

In 2003 a part of the Neolithic settlement was discovered at Postřelmov „U Františka“ (district Šumperk). The site „U Františka“ is located among Postřelmov, Rovensko and Zábřeh above left bank of the Rakovec stream. The altitude is 248–288 m a. s. l. There were excavated about 625 features including postholes. Feature number 206 was situated in the east part of the site. This feature was a large building pit. The material (pottery fragments and stone industry) from this feature belonged the Linear Pottery Culture (LPC) and the Uppersilesian Lengyel Group (ULG). The features of the LPC pottery can be ranked into the phase Ib and/or III of the LPC chronology (Čižmář 1998, 117–120, 124, 129, 134) and the lengyel pottery into the phase ULG I of the ULG chronology (Janák 1991, 99–102; Janák 1994, 111). Material and chronological analysis of this settlement is still in process. The evaluation of the material from this feature is the first step.

Poděkování

¹ Za determinaci rozhodující části kamenné industrie děkuji A. Přichystalovi.

Literatura

Čižmář, Z. 1998: Nástin relativní chronologie lineární keramiky na Moravě (poznámky k vývoji výzdobného stylu). *Acta Musei Moraviae, sci. soc.* 83, 105–139.

Čižmářová, J., Rakovský, I. 1988: Sídliště lidu s moravskou malovanou keramikou v Brně-Bystrci. *Archeologické rozhledy* 40, 481–508.

Furmanek, M. 2000: Sprawozdanie z badań ratowniczych na stanowisku 10 w Siedlcu, województwo opolskie. *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1997 roku – Archeologicke výzkumy v Horním Slezsku a na jeho pomezí v roce 1997.* Katowice, 30–37.

Gregerová, M. 2004: *Keramika Postřelmov. Petrograficko – mineralogicko – geochemické posouzení.* Rkp. znaleckého posudku. Uloženo: Ústav geologických věd MU Brno.

Hlas, J. 2005: *Dům č. 1, prozkoumaný v r. 2003 v Postřelmově, býv. okr. Šumperk, a jeho zázemí.* Rkp. magisterské diplomové práce. Uloženo: Slezská univerzita v Opavě.

Janák, V. 1991: Severovýchodní vlivy v Horním Slezsku v časném a starém eneolitu. *Časopis Slezského zemského muzea, série B* 40, 97–109.

Janák, V. 1994: Sídliště lidu s moravskou malovanou keramikou ve Vyškově – dědické cihelně a počátek mladšího lengyelského stupně na Moravě a ve Slezsku. *Pravěk Nová řada* 1992/2, 105–130.

Janák, V. 2001: Hroby hornoslezské lengyelské skupiny z Velký Hoštic a komplex skupin se smíšenou keramikou náplní. (Příspěvek k poznání postlineárního osídlení severní části střední Evropy). *Pravěk, Supplementum* 8, 325–351.

Janák, V. 2005a: *Nástup eneolitu v českém Slezsku (hornoslezská lengyelská skupina a kultura nálevkovitých pohárů).* Rkp. habilitační práce. Uloženo: Slezská univerzita v Opavě.

Janák, V. 2005b: *Jeseníky a dálková komunikace v době bronzové a halštatské - Dalekosiężna wymiana handlowa w epoce brązu i wczesnej epoce żelaza – streszczenia referatów.* Wrocław.

Janák, V., Kouřil, P. 1991: Problémy a úkoly archeologie v českém Slezsku a na severovýchodní Moravě. *Časopis Slezského zemského muzea, série B* 40, 193–219.

Janák, V., Müller, K. 1996: Sídliště kultury s lineární keramikou v Postřelmově – „U Františka“ (okr. Šumperk). *Přehled výzkumů* 1992, 46.

Kalicz, N. 1976: Siedlung und Gräber der Lengyel-Kultur in Aszód. *Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften* 5 (1974/75), 33–39.

Kašpárek, P. 2005: *Sídlištní objekt kultury s lineární keramikou a hornoslezské lengyelské skupiny ze záchranného archeologického výzkumu v Postřelmově.* Rkp. ročníkové práce. Uloženo: Slezská univerzita v Opavě.

Kazdová, E. 1983: K vybraným chronologickým znakům kultury s MMK. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* E 28, 113–126.

Košťuřík, P. 1980: Výšinné sídliště u Oslavan a poznámky k mladšímu období kultury s moravskou malovanou keramikou. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* E 25, 65–73.

Košťuřík, P. 1981: Poznámky k sídlištím kultury s moravskou malovanou keramikou pod Pálavou, okr. Břeclav. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* E 26, 109–120.

Košťuřík, P. 1983: Poznámky k II. stupni kultury s moravskou malovanou keramikou na jihozápadní Moravě. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* E 28, 127–160.

- Košťuřík, P., Unger, J. 1985:** Neolitická sídliště lidu s moravskou malovanou keramikou u Divák, okr. Břeclav. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* E 30, 41–72.
- Kozłowski, J. K. 1996:** Kultura malicka – The Malice Culture. In: J. K. Kozłowski (ed.): *Kultura malicka. Drugi etap adaptacji naddunajskich wzorców kulturowych w neolicie północnej części środkowej Europy*. Kraków, 153–163.
- Melzer, M., Schulz, J. a kol. 1993:** *Vlastivěda šumperského okresu*. Šumperk.
- Nekvasil, J. 1963:** *Pravěk Mohelnicka. Průvodce pravěkými sbírkami muzea v Mohelnici*. Mohelnice.
- Pavelčík, J. 1971:** Sídelní objekty u Těšova. In: *Sborník Československé společnosti archeologické při Československé akademii věd* 4 (1970-71). Brno, 21–33.
- Přichystal, A. 2001:** Neolitické – eneolitické broušené artefakty v České republice z hlediska kamenných surovin. *Pravěk Nová řada* 2000/10, 41–70.
- Rakovský, I. 1986:** Die Neige der älteren Stufe der Kultur mit mährischer bemalter Keramik im Lichte der Funde aus Jezeřany-Maršovice und Brno-Bystrc. In: *Internationales Symposium über die Lengyel-Kultur (Nové Vozokany)*. Nitra – Wien, 243–250.
- Tichý, R. 1962:** Osídlení s volutovou keramikou na Moravě. *Památky archeologické* 53, 245–305.
- Vencl, S. 1961:** Studie o šáreckém typu. *Sborník Národního muzea v Praze. Řada A-Historie*, 15(3). Praha, 93–140.
- Zápotocká, M. 2004:** Chrudim. Příspěvek ke vztahu české skupiny kultury s vypíchanou keramikou k małopolské skupině Samborzec-Opatów. *Archeologické rozhledy* 56, 3–58.

Kontakt

Petr Kašpárek
Pionýrská 729/3
Bruntál 792 01
petr.kasperek@cmail.cz